

Ольга ГУЛЬ

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ МІСЬКИХ ЕЛІТ

[Рец. на]: Jakimińska G. Elita władzy lubelskiej gminy miejskiej w latach 1555–1651. – Lublin, 2012. – 205 s.

Вивчення міської історії, зокрема проблеми функціонування міських еліт, надалі перебуває в центрі уваги польських дослідників. Доказ цього – видання низки монографій, що висвітлюють життя і діяльність представників влади різних міст періоду пізнього Середньовіччя та ранньомодерного часу. Зокрема у 2012 р. польська історіографія поповнилася новим ґрунтовним дослідженням з історії міської еліти Любліна. Видання було приурочено 695-річчю надання місту маґдебурзького права королем Владиславом Локетком.

Авторка рецензованої праці д-р Гражина Якімінська – музейний працівник, на сьогодні – заступник директора Люблінського музею, а також керівник відділу цієї інституції – Музею історії Любліна, відомий дослідник минувшини цього міста. Праця “Еліта влади міської громади Любліна в 1555–1651 рр.” – результат її дисертаційного дослідження, написаного під керівництвом проф. Ришарда Щигла на гуманітарному факультеті Університету Марії К'юрі-Скłodовської, і є складовою загальнопольського дослідницького проекту “Міські урядники Речі Посполитої, Сілезії і Помор'я від XIII до XVIII ст.” На цей момент у межах названого проекту в різних містах Польщі опрацьовано й опубліковано різні наукові дослідження з цієї тематики¹.

Праця складається з розширеного інформативного вступу та семи окремих розділів. Кожен розділ характеризує окрему сферу діяльності представників еліти влади Любліна.

У вступі дослідниця коротко представила історію міста та принципи функціонування органів міської влади у вказаний період, охарактеризувала джерельну базу предмета дослідження, а також розглянула різні трактування терміна “еліта влади”, які вживаються як в історичній, політологічній, так і в соціологічній науці, пояснила, кого саме з міських урядників вона зараховує до цієї когорти осіб, а також коротко схарактеризувала сферу діяльності й обов'язки представників влади. Авторка зазначила, що в історіографії вживаються й інші дефініції, тотожні

¹ *Zdrenka J.* Główne i Młode Miasto Gdańsk i ich patrycjat w latach 1342–1525 / *J. Zdrenka.* – Toruń, 1992; *Mikulski K.* Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początków XVIII wieku / *K. Mikulski.* – Toruń, 1999; *Czaja R.* Socjatomografia miasta Elbląga średniowieczu / *R. Czaja.* – Toruń, 1992; *Noga Z.* Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy / *Z. Noga.* – Kraków, 2003; *Długokęcki M.* Elita władzy miasta Malborka w średniowieczu / *M. Długokęcki.* – Malbork, 2004; *Kardas A.* Elity władzy w Toruniu w XVII wieku. Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących / *A. Kardas.* – Toruń, 2004.

цьому поняттю (вирішальна група – “grupa decyzyjna”, керівна група – “grupa kierownicza”, представники влади – “dysponenci władzy”, урядова група – “grupa rządząca”). Гражина Якімінська, за прикладом краківського історика Здзіслава Ноги, до еліти влади зарахувала лише осіб, що входили до складу міської ради Любліна, адже, як вона вказала, саме їм належала реальна влада в місті. Діяльність судової лави розглянуто побіжно, коли авторка звертала увагу на цей шабель кар’єри як перехідний на шляху до посади райця.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період близько 100 років. Саме в цей час місто переживало економічний та політичний розквіт і поряд із Краковом, Варшавою, Львовом, Гданськом і Познанню було провідним містом Речі Посполитої. У 1555 р. у Любліні прийнято ухвалу про розширення особового складу представницького органу поспільства і зміну його назви, від цього часу ця інституція називалася Колегією “21 мужа”, а кількість довірених осіб – міщан збільшувалася від 5 до 21. Ця постанова мала лише юридичне значення – на практиці представники поспільства не мали реального впливу на рішення міських урядників, адже, як зазначила авторка, “міська рада дала поспільству лише примару їхнього впливу на владу”. Однак це був перший крок на шляху до обмеження влади ради. Кінцева межа праці – 1651 р., коли були підписані пункти угоди між поспільством і райцями, внаслідок чого рада втратила давнє значення і позицію в місті.

У книзі авторка виділила два етапи діяльності райців як представників найважливішої міської інституції. Межа, що ділить ці два періоди, – 1591 р. Саме тоді король видав привілей, згідно з яким райці одержали право довічно виконувати свої повноваження. Відтоді про люблінську еліту можна говорити як про замкнуте середовище осіб, яких поєднували родинні зв’язки та спільна діяльність. Політика, яку вони проводили, була спрямована перш за все на зміцнення своєї політичної ролі в місті та власне збагачення. Після 1591 р. позиція поспільства була занадто слабкою, щоб послабити становище ради. І лише військові дії середини XVII ст., а також суспільні виступи 1614, 1634 і середини 1640-х років спричинили до занепаду міста, а також давньої еліти міста і заміни її новими людьми.

У першому розділі дослідження “Міська рада Любліна як суспільна група і її професійний склад” охарактеризовано сфери діяльності райців до часу їх обрання у склад ради. Як вказує дослідниця, від професії особи в цей час залежав не лише її майновий стан, але й соціальне становище у місті. Протягом 1555–1651 рр. у Любліні посаду райця обіймало 78 осіб. Висвітлюючи професійний склад цієї групи, Г. Якімінська виділила три групи: ремісників, купців, а також осіб, пов’язаних із сферою послуг, тобто т. зв. фінансистів, та представників вільних професій (лікарі, правники та дрібні урядники). У книгах міської ради поряд із прізвищами 39 осіб зазначено і їхні професії (50 % групи), більшість із них були ремісниками – 32 особи (41 %), серед представників вільних професій – 9 писарів (міських, городських і воеводських), 6 лікарів, значно менше вчителів і правників – тільки 2 особи. Опрацювавши значний масив джерельного матеріалу, дослідниця вдалося ідентифікувати професії ще 35 осіб. Отже, вона встановила рід занять 74 осіб (94,1 %). Більшість райців були ремісниками – 32 особи, серед них багато золотарів (8), аптекарів (8), кушнірів (7), кравців (3) та шевців (2). Подібна ситуація була у Кракові, де більшість райців займалися золотарством і кушнірством, та у

Варшаві – золотарством й аптекарством. Як і в інших містах, дуже поширеним було поєднання занять торгівлею та ремісництвом. Своїми обчисленнями авторка підтвердила тезу проф. Генрика Самсоновича, що абсолютна більшість населення Любліна була зайнята промислами, а не торгівлею.

Другий розділ “Майно люблінських райців” присвячений висвітленню їх фінансового стану. На основі збережених архівних матеріалів Г. Якімінській вдалося відтворити в основному перелік нерухомого майна. Але й ці дані неповні, тому не відтворюють повної картини історичної дійсності. Як зазначила дослідниця, володіння значною кількістю нерухомості було пов’язане із високим рівнем життя представників еліти, адже майже всі райці мали змогу придбати одне чи декілька помешкань або ж отримували їх внаслідок вигідного одруження з багатими міщанками. Авторка простежила прямий взаємозв’язок між величиною майна і соціальним становищем особи. Крім того, багато райців професійно займалися торгівлею нерухомості, отримуючи в такий спосіб додаткові доходи. Загалом наявність маєтку була основною передумовою входження особи до середовища еліти влади. Г. Якімінська виділила групу осіб, які володіли кам’яницями на Ринку, зазначивши, що частина з них здобула майно завдяки попередньому виконанню обов’язків писаря. Не всі райці з цієї групи придбали маєтки особисто – часто користалися з фінансових накопичень попередніх поколінь. Авторка віднайшла 11 випадків, коли райці успадковували маєтки від батьків, а згодом цю власність різними способами збільшували і примножували. Багато з них збільшили свою нерухомість за рахунок посагу дружин. Так, 21 райця після одруження отримав частину кам’яниці, а 10 – цілі будинки в місті. З огляду на те, що частими були повторні одруження, багато отримували кілька кам’яниць від різних дружин.

Кожен громадянин міста (а урядником міг стати тільки громадянин) мав володіти нерухомістю в місті, тому припускається, що кожен райця володів хоча б однією кам’яницею чи будинком, чи хоча б їх частиною.

Далі авторка подає віднайдені дані про кількісний склад нерухомого майна райців. Частина їх маєтностей призначалася для успадкування дітьми, а також була призначена для здачі в оренду міщанам чи купцям для складу товарів під час ярмарків. 46 осіб (59%), окрім кам’яниці як основного місця проживання, володіли дерев’яними чи частково мурованими будинками на передмістях, мешкали в них влітку або ж коли в місті лютували епідемії. 35 осіб володіли фільварками, 15 – броварнями. Невідомо, щоправда, чи продукцію з них вони використовували для власного вжитку, чи на продаж. Доволі часто райці орендували податки – мостове, складове, а також міську власність – озерця, цегельні чи ваги. 41% райців винаймали крами, ятки, будки й інші торгові місця.

Представила Г. Якімінська також випадки володіння райцями маєтків поза межами Любліна: одному з них належало село, двом іншим – будинки в інших містах. Для цілісності картини майнового стану вона також проаналізувала рухому власність декількох із них. Інформацію про це почерпнула з п’яти книг заповітів і посмертних інвентарів. Згідно з цими даними, представники еліти влади володіли великою кількістю золотих прикрас, срібного та мідного посуду, хутра, а також книг. Про статки райців може свідчити і той факт, що більшість із них призначали значні суми на пожертви для костелів. Підсумовуючи, дослідниця зазначила,

що майновий стан райців не був однаковим. Із загальної кількості вона виділила 1/3 частину (36 %) найбагатших осіб і припустила, що на формування їхнього майнового стану впливали такі чинники: успадкування майна, отримання внаслідок вигідного одруження, прибутки від професійних занять та урядування. Ці люди становили “майнову” еліту міста, а участь у політичному житті допомагала їм збільшити свої статки.

Наступний розділ “Сімейні відносини” присвячено дослідженню родинних зв’язків між представниками еліти влади. Г. Якімінська порівняла дані книг міської ради та метричних книг люблінських костелів і зробила висновок, що райці найчастіше брали шлюб з представницями найбагатших родин і своїх дітей також одружували з представниками еліти влади. З огляду на це, раецькі родини були між собою тісно пов’язані. Крім того, через часті 2–3-кратні одруження родинними зв’язками були охоплені чи не всі представники еліти влади Любліна. Такими ж стосунками вони були пов’язані і з елітами інших міст: Кракова, Варшави, Сандомира, Кросна, Львова (зокрема дочка райці Себастьяна Стано Регіна була одружена з львівським райцею Каспром Пшездзецьким). Приклади таких одружень свідчать про тісні контакти між представниками еліт різних міст.

3-поміж 78 осіб відсутні дані про дружину й дітей лише 1 райці. Хоча, згідно з законом, для одержання міського громадянства особа мала бути одруженою. У 10 випадках відомі лише імена дружин, натомість немає інформації, з якої родини вони походили. 48 райців (61 %) були одружені раз, 18 (23 %) – двічі, а 10 (12 %) – аж тричі. Дослідниця зафіксувала імена 100 дружин райців, із них 45 не походили з еліти влади. Серед райців частими були одруження з дочками лавників і сестрами та вдовами райців чи представницями багатих міщанських і шляхетських родин. Або ж інколи шлюби укладалися з представницями якоїсь однієї багатой родини, так двоє райців ставали свояками. Наприклад, Бальтазар Баумгарт і Ян Львовіч породичалися після одруження з дочками Єжи Постригача, Каспер Ценжкі й Давид Лаверман – після одруження зі сестрами Сузанною та Доротою Хоцешевчанками.

Процес входження осіб до еліти влади часто відбувався через попереднє одруження з донькою райці. Г. Якімінська навела декілька цікавих прикладів, коли приїжджі люди (німці, італійці) у такий спосіб входили в середовище райців. Авторка віднайшла також випадки мішаних міщансько-шляхетських шлюбів. Такі зв’язки підносили авторитет урядника та його сім’ї.

Також у цьому розділі проаналізовано тривалість урядування представників певної родини. Чотири родини урядували протягом двох поколінь (батько–син). Траплялися випадки, коли родину в раді представляло й більше осіб. До таких належать родини Лемків (4 особи) та Конопниць (6 осіб). Вони творили своєрідні династії. Зазначено, що з 53 родин (67 %) до ради входило лише по одному представнику. Адже, як вказує авторка, часто сини райців обирали духовну чи наукову кар’єру, або ж ставали лікарями, що також треба вважати кар’єрним стрибком. Нетиповим було, щоб райця, обраниця якого була з-поза еліти, після одруження підтримував тісні стосунки з найбагатшими міщанами Любліна і його наступники продовжували урядувати в місті. Так було зокрема зі Станіславом Ліханським. Внаслідок зіставлення хоча би приблизних дат одруження і початку урядування було встановлено, що укладення вигідних шлюбів сприяло кар’єрному росту 23 (29 %) осіб.

Наступний розділ праці під назвою: “Освіта райців та їх інтелектуальні горизонти” представляє інформацію, де найчастіше навчалися представники еліти влади та їхні діти. На підставі університетських метрик встановлено, що лише 12 осіб могли підтвердити здобуття вищої освіти в цьому закладі, серед них 7 навчалися у Кракові, 2 – в Базелі та 1 – у Ляйпцігу. Заслужують уваги короткі описи етапів навчання і професійної кар’єри окремих з них. Варто зазначити, що через обмежену кількість джерел питання освіти й інтелектуального рівня представників еліти влади залишається відкритим. Адже важко припустити, що визначний поет-гуманіст, який одночасно був люблінським райцею, Себастьян Фабіан Кльонович не здобув вищої освіти, хоча документального підтвердження цього до тепер не віднайдено.

Більшість райців були високоосвіченими людьми, адже володіли книгозбірнями, виданнями з галузі права, історії і літератури. Найбільшу бібліотеку мали Пйотр Клішевський (170 позицій), Ян Вижинський (88), Бартоломій Немський (82), Себістьян Стано та Ян Малавіцький (30). Дослідниця представила цікаве спостереження: представники еліти влади були свідомі того, що вища освіта необхідна, адже навіть якщо самі не навчалися у вищих закладах, то неодмінно відправляли своїх дітей на навчання в університети.

Розділ “Престиж уряду райці в місті і поза ним” показує, в чому, крім матеріальної вигоди, виявлялося їхнє привілейоване становище. Найперше престиж відображався у формі записів у документації міської ради, де райці титулувалися як “*famatus et spectabilis*” (“видатний і шляхетний”). Інший вияв особливого статусу – володіння кам’яницями на Ринку та при ринкових вулицях. Дуже часто їх успадковували разом з урядом. Члени міської ради, як знані та шановані люди, були опікунами сиріт, вдів чи виконавцями заповітів міщан Любліна. Г. Якімінська відзначила також численні випадки, коли райці представляли в судах інтереси шляхтичів чи жителів інших міст. Своєрідним способом вияву довіри і поваги було доручення виконувати додаткові функції – шафарів, провізорів костелів і шпиталів або ж делегатів на сейми, коронування та інші державні заходи. У цьому розділі авторка намагалася простежити приватні й офіційні контакти люблінських райців із представниками шляхетського соціуму та державними урядовцями.

Шостий розділ присвячено висвітленню етнічної і релігійної належності райців. Люблін, як одне з найбільших міст Речі Посполитої, був багатоетнічним, адже відомі на теренах Східної Європи люблінські ярмарки притягували до міста іноземців. Досить часто ці особи, здобувши значні статки, родичалися з представниками влади або й самі ставали райцями. З-поміж 78 осіб, що обіймали посаду райці у вказаний період, 30 не походили з Любліна – серед них були італійці та німці. Урядувати в Любліні мали право лише особи католицького віросповідання, тому офіційно всі райці визнавали себе католиками.

В останньому розділі “Шлях до уряду райці” досліджено період життя осіб до того, як вони обійняли цю посаду. Згідно з декретом короля Сигізмунда I від 1508 р., кожен райця перед обранням його до складу міської ради мав виконувати функції лавника. Відповідно до цього правила розвивалася кар’єра 74 райців, тобто королівського декрету сумлінно дотримувалися в Любліні. Із чотирьох осіб, що оминули урядування в лаві, троє попередньо виконували функції писаря війтівсько-лавничого суду, тобто посада писаря прирівнювалася до функцій

лавника. Починаючи від 1591 р., райці одержали право довічно виконувати свої повноваження. Відтак міська рада стає більш замкнутою інституцією: значна частина лавників не могла потрапити до ради або ж змушена була чекати на обрання довгий час. Г. Якімінська відстежила, чим займалися представники влади до того, як стали лавниками. Наприклад, часто поспільство довіряло їм виконання функції шафаря, провізора шпиталів та костелів, окрім того, часто вони були цехмістрами чи членами Колегії “21 мужа”. Також представлено випадки виконання обов’язків писаря: гродського, підвоєводського або ж офіціалу.

Підсумовуючи дослідження, Г. Якімінська дійшла висновку, що еліта влади Любліна становила групу найбагатших мешканців, котрим належала реальна влада в місті. Ця суспільна група остаточно сформувалася і зміцніла у Любліні в 1555–1651 рр. Як і в інших містах ранньомодерного часу, представники еліти влади були між собою пов’язані численними родинними зв’язками.

Важливим здобутком праці є те, що дослідниця на основі джерельного матеріалу представила до цього невідомі факти з особистого життя представників еліти влади, а також знайшла і спростувала деякі усталені в історіографії (у працях Я. Рябініна та Р. Шевчика) помилки, зокрема у встановленні родинних зв’язків. Адже часто райці мали такі самі імена, що і їхні батьки, до того ж імена їхніх дружин також могли бути однаковими. Важливе доповнення тексту – біограми 78 райців, які наочно ілюструють перебіг кар’єрного росту окремих із них. Незважаючи на те, що основні результати дослідження ґрунтуються на значному науковому матеріалі, текст викладений логічно, послідовно і зрозуміло, тому зацікавить не лише фахових дослідників, а й пересічного читача.